



NEMESKÉRI ERIKA (1943) Budapest

KOSZTOLÁNCZY TIBOR – NEMESKÉRI ERIKA

Egy márványdarab

I.

„Hála és kösz[önet] előre is, jó mulatást kíván igaz barátsággal” – ekként üdvözölte Kuncz Aladár Osvát Ernőt, a Nyugat szerkesztőjét 1914. július 25-én a Bretagne-i Carantecből küldött képeslapon.¹

Kuncz Aladár gimnáziumi tanár, a Nyugat munkatársa, a francia kultúra rajongója éveken át nyaranta Franciaországba utazott, majd 1912–1913-ban egy év tanulmányi szabadságot és ösztöndíjat kapott, így egyvégtében tizennégy hónapot töltött francia földön. 1914 nyarán két hétig Párizsban tartózkodott, majd Saint Malo érintésével érkezett meg Carantecbe. Az utolsó felhőtlen Bretagne-i napokról ekként számolt be barátjának, Laczkó Gézának 1914. július 20-án: „A bretonok »M. Dodi«-nak hívnak az egész faluban,² az ember úgy érzi magát, mint a legotthonosabb magyar faluban – azzal a nagy különbséggel, hogy itt van a tenger. S én annak maniakusa lettem. Színeinek, mozgásainak, örökös nyugtalanságának. Ha szép idő van, egy rongyos kis vitorlásba ülök, s úgy repülünk, a hullámok felett, mint az autón. Egy-egy egész nap ott kint, valami különösen jó – utána még e kis rongyos szobák is jólesnek, s az ember alszik, mint a bunda.”³ A levélből az is megtudható, hogy Kuncz Osváttól száz korona előleget kért különböző írásművekre (amelyekből akkor még semmi sem készült el) – a képeslappal valószínűleg a pénzt köszönte meg.

Kuncz eredetileg augusztus közepére tervezte Magyarországra való visszaérkezését. A háború hírére – augusztus első napjaiban – Párizsba utazott, ahol azzal szembesült, hogy a Monarchia konzuli szolgálata sorsára hagyta honfitársait: a francia hatóságok megkezdték a velük hadban álló országok sorköteles korú állampolgárainak internálását. A transzportot, amelybe Kunczot beosztották, augusztus 15-én marhavagonokban az Isle menti Périgueux-be irányították. Itt egy kiürített autogarázsban mintegy százötven férfit zsúfoltak össze, főként németeket és osztrákokat, illetve néhány magyart és lengyelt. A foglyok többségét október elején a Vendée megyei Noirmoutier várába, a „Fekete kolostorba” vitték.

A várépületben összesen 240 külföldit helyeztek el 40–45 fős körletekben. A foglyokra nyomasztóan hatott a tétlenség; élelmezésük silány volt, és a téli időszak beálltával a hidegtől is szenvedtek. Kéréseiket és panaszukat a francia hatóságok rendre elutasították. Az internáltak ugyan levelezhettek családtagjaikkal és ismerőseikkel, csomagot és pénzt is kaphattak, mindazonáltal a cenzúra miatt az igazságot nem írhatták meg – a nekik küldött levelek sokszor elvesztek, csomagjaikat pedig megdézsmálták.

1914 novemberében a tizenhat éven aluli és a hatvan éven felüli internáltaknak engedélyezték a hazautazást, így a kiskorú Feldenczer Istvánnak is, aki korábban bátyjával együtt Párizsban szűcsnek tanult. „Feldenczert már napokkal azelőtt kezdték el varrni, toldozni-foldozni. Minden elképzelhetetlen helyre levelet rejtettek el, cipőtalpától kezdve kalapja béléséig. A kis Feldenczer aztán haza is vitt mindent ügyesen” – emlékezett Kuncz a *Fekete kolostorban*.⁴

Kuncz egy Laczkó Gézának szóló levelet és néhány fényképet bízott Feldenczerre, aki a küldeményt még karácsony előtt átadta Budapesten. Az 50×10 milliméter nagyságúra harmonikaszerűen összehajtogatott, december 12-i keltezésű levelet, amelyben Kuncz a tényekre szorítkozva ismertette addigi hányattatásait, Laczkó megőrizte, és szövegét később közreadta.⁵ Feldenczertől a Pesti Hírlap is megjelentetett egy rövid beszámolót⁶ – a cikk megfogalmazásában minden bizonnyal Laczkó Géza is közreműködött.



KOSZTOLÁNCZY TIBOR (1967) Budapest



Kuncz Aladár képeslapja Osvát Ernőnek [Carantec, 1914. július 25.] (OSZK Kézirattár, Fond 253/804.)



Kuncz Aladár és Fenyvesi József mérnök a noirmoutier-i vár 6-os körletének ablakfülkéjében

Kuncz az ablakmélyedést „dolgozószobának” használta; a *Fekete kolostor*ban berendezését ekként írta le:
 „Kis, mindenféle fadarabból összetákoltt asztalt tettem belé s támla nélküli, háromlábú széket.

Nagy nyomorúságomban is milyen boldogító érzés volt, amikor a kis asztalkához először ülhettem.

Elöttem tinta, toll, levélpapír, könyvek!...” (l. m., 134.)

Az OSZK Kézirattárában a fénykép két példánya is fellelhető. Az An. 11 870. jelzeten őrzött kép szerepel a *Fekete kolostor* különböző kiadásaiban, most a másik, jobb minőségű nagyítást adjuk közre Laczkó Géza hagyatékából. Ezt a képet Kuncz küldte Laczkó Gézánénak (Alice-nak), míg Laczkó naplójában olvasható, hogy egy (harmadik) nagyítást Feldenczer István vitt el Budapestre.

Nem tudjuk, ki exponálta, illetve nagyította azokat a fényképeket, amelyek a *Fekete kolostor* legtöbb kiadásában megtalálhatóak. A párizsi hatóságok is készítették fényképeket az internálótáborokról – egy ilyen látogatást Kuncz is leír, noha annak idejét 1916 elejére teszi. (l. m., 310–311.)

II.

A következő cenzúrázatlan beszámolóra már Île d'Yeu-ből adódott alkalom – a szárazföldről mintegy húsz kilométerre lévő sziget erődjébe 1916 nyarán szállították a foglyokat. A *Fekete kolostor* szerint a súlyosan beteg Riedl – aki a műben csak vezetéknevén szerepel – 1917 októberében küldték haza Budapestre (az eset valójában az év legelején történhetett, lásd később). Riedl korábban egy párizsi szálló vezetője volt, de az internálásba már elszegényedve és tébolyultan került. „Ajánlólevelet küldtem vele Laczkó Gézához – írja Kuncz a *Fekete kolostorban* –, és vastag talpú cipőjébe két novellát szegeztettem be a budapesti Nyugat számára. Riedl egyszer felkereste Laczkó Gézát, azután többé nem jelentkezett, pedig megígérte, hogy küldeményemet ki fogja bontani cipőjéből. Barátom hetek múlva érdeklődött a tömeglakáson, ahol az egykori maître d'hôtel szállást kapott. Ott azt mondták, hogy hazaérkezése után három napra meghalt. Abban a ruhában temették el, amelyet magán hordott, s a cipő is a föld alá került, amelynek talpában írsaim voltak elrejtve...”⁷

Ezzel szemben Laczkó Géza még 1917 nyarán eljuttatta Osvát Ernőhöz Kuncz küldeményét, amely Svájcban keresztül érkezett meg Magyarországra.

1917. június 26.

[Felső-Róna, 1917. június 26.]

Kedves Barátaim!

Itt küldöm Kuncz Aladárnak két művét, amelyet egy beteg internált társa a csizmája talpában csempészett Svájcba. Az írott, az novella s a végén egy hozzá-
m intézett levél. Igen kérek, mind a kettőt másoldtasd le s ha ki fogod adni, a korrektúrá-
t nekem *kell* látnom egypár változtatás miatt, hogy Kunczknak kelle-
metlensége ne legyen ott. Az eredetieket ajánlva kérem vissza minden eset-
ben. Korrektúrá-
t s az eredetieket a köv.[etkező] címre küldd:

L. G.

Felső-Róna, u. p. Hegybánya
(Hont megye)

Szíves üdvözléssel

Laczkó Géza

Az *Egy márványdarab* című novella a Nyugat 1917. szeptember 16-i számában jelent meg (473–480.), majd kézirata Laczkó Géza hagyatékával az OSZK Kézirattárába került.⁸ A novella utolsó főlí-
óján Kuncz megrázó levele olvasható. Dokumentum, amely arról tanúskodik, hogy Kuncz miként
próbált felülemelkedni nyomorúságos sorsán. A családtagjaitól és a Laczkó Gézáéktól érkező fény-
képek *bizonyították* számára, hogy a rabságon túli világ létezik. Néhány fogolytársával együtt szinte
éjjel-nappal olvastak, főként idegen nyelvű könyveket, most magyar szépirodalmat kért. Egy rabtár-
sa már korábban egy furcsa alakú csellót készített számára – hihette-e, hogy a frontvonalak kikerü-
lésével a cimbalom és a tárogató is megérkezik?

A VI. kerületi (Munkácsy utcai) állami főgimnázium igazgatója, Finály Gábor fenntartotta
Kuncz állását, és fizetését elküldte neki; Kunczot a családja, többek között Ödön bátyja (Dédi)
is rendszeresen támogatta. A pénz a túléléshez kellett, hiszen Île d'Yeu-n már szinte állati kö-
rülmények között tartották a foglyokat. A helyüket penészes, fullasztó kazamatákban jelölték
ki, ahonnan rossz időben ki sem mozdulhattak. Bűnözőkkel, kiszolgált idegenlégiósokkal laktak
együtt, sokszor életük is veszélyben forgott. Takarókról, ruháról, élelem-kiegészítésről maguk-
nak kellett gondoskodniuk. A sorsuk miatt való aggodás családtagjaikat is állandó kétségek kö-
zött tartotta.



Kuncz Aladár csellójával

A regény szerint a csellót von Bergen német szobrász készítette, míg Bárczi Géza szerint a halk, zümmögő hangszer Varga Tamás műbútorasztalos munkája volt, és csak a nyakat díszítő plasztika von Bergené (BÁRCZI Géza, *Emlékek egy könyv olvasása közben*, Irodalomtörténet, 1976/1, 88–100., i. h. 93.).

Kuncz a hónapok-évek múlásával realitásérzékének elvesztésétől rettegett a legjobban; levelében is utal arra, hogy írásait nem tudja objektíven szemlélni. A *Fekete kolostorban* többször említi, hogy az olvasott művek és a külvilág között elmosódott a határ, hű olvasótársával, Németh Andorral ébren is tovább álmodták hőseik sorsát. Álomszerű az út, amely az *Egy márványdarab* című novellában az erdei házhoz és bölcs lakójához vezet. A történetek maguktól értetődőek, az élet elmúlása is fájdalom nélküli. Ugyanakkor a *meg nem faragott márványdarab* Kuncz életét, a *mindvégig* hasztalt művet is jelképezi.

A csizmatalpba szegezett másik írás, a gépelt regényfejezet valószínűleg elveszett: a novella-kéziraton néhány szó betűfestéke látható halványan.⁹ Nem tudjuk, mi lehetett a regény témája, címe. Laczkó sem említi máshol; az eddig ismert Kuncz-hagyatékban semmi nyoma.

zse az erősen lebilincselte, hogy sokáig nem mertem meggyölcseztetni...
 kedves Géza, maradt még egy kis hely egy pár szóra. Ha kezdedbe jut e novella,
 s a regényfejezet, s jónak találd őket, add át Osvátnak. Magam igazán nem va-
 gyok abban a helyzetben, hogy kritikus szemmel tudnám nézni őket. Ez a feje-
 zet a regény második részéből, az utolsó közl való. Az egész még nem kész,
 de már 350-400 oldalt írtam. Mi lesz ezzel? Légy szíves e dolgokról értesíts,
 nem rólam, de egy harmadik személyről beszélj, [beszélve,] kinek a küldemé-
 nyét megkaptad. Tegnap kaptam 1 és 1/2 hónap után Alice-től levelet. Én sokat
 írtam nektek. Talán sokára, de megkapjátok a leveleket. A titekből sok nem
 érkezett meg. A fényképes se, amiről Alice november eleji levelében írt. Dédi-
 től kértem fehérneműt. Feleky Gézától [?] a Vörös Kereszt révén egy kis, lábat-
 lan cimbalmot, egy tárogatót etc. Szeretnék nagyon magyarul olvasni. Nem
 lehetne Jósikát, Keményt etc. küldeni ide? Egy pár Nyugatot bekötve ügyesen
 elküldeni? Nagyon kérek mindnyájatokat, írjatok. Finály Gábortól nagyon rég
 kaptam levelet. Egészségileg megvagyok. Nagyobb bajom nem volt hála Isten-
 nek idáig. Légy szíves az igazgatónak megmondani, 150 frank elég lenne ha-
 vonként. A többit adósságaimra. Szilágyinak tartozom, Hollós fehérnemű keres-
 kedőnek a Teréz körúton, Sámson [?] Kolozsvárt. Részleteket lehetnél szíves te
 küldeni a fennmaradt pénzből. Nagyon köszönöm Finálnak s a kollégáknak
 közbenjárásukat, fáradozásukat értem. Isten áldja meg őket, titeket, tiszta
 szívből kívánom. Baráti üdvözlés, s boldog új évet kívánok nektek, nektek. Légy
 jó Dédi-nek írni, rég nem kaptam hírt róluk. Bár megkapnád ez írásokat. A gye-
 rekek fényképét még egyszer kérem. Öllelek mindnyájatokat
 Dadid

Kuncz Aladár levele (OSZK Kt. Fond 545., számozatlan)

dec. 29.

Kedves Géza, maradt még egy kis hely egy pár szóra. Ha kezdedbe jut e novella,
 s a regényfejezet, s jónak találd őket, add át Osvátnak. Magam igazán nem va-
 gyok abban a helyzetben, hogy kritikus szemmel tudnám nézni őket. Ez a feje-
 zet a regény második részéből, az utolsó közl való. Az egész még nem kész,
 de már 350-400 oldalt írtam. Mi lesz ezzel? Légy szíves e dolgokról értesíts,
 nem rólam, de egy harmadik személyről beszélj, [beszélve,] kinek a küldemé-
 nyét megkaptad. Tegnap kaptam 1 és 1/2 hónap után Alice-től levelet. Én sokat
 írtam nektek. Talán sokára, de megkapjátok a leveleket. A titekből sok nem
 érkezett meg. A fényképes se, amiről Alice november eleji levelében írt. Dédi-
 től kértem fehérneműt. Feleky Gézától [?] a Vörös Kereszt révén egy kis, lábat-
 lan cimbalmot, egy tárogatót etc. Szeretnék nagyon magyarul olvasni. Nem
 lehetne Jósikát, Keményt etc. küldeni ide? Egy pár Nyugatot bekötve ügyesen
 elküldeni? Nagyon kérek mindnyájatokat, írjatok. Finály Gábortól nagyon rég
 kaptam levelet. Egészségileg megvagyok. Nagyobb bajom nem volt hála Isten-
 nek idáig. Légy szíves az igazgatónak megmondani, 150 frank elég lenne ha-
 vonként. A többit adósságaimra. Szilágyinak tartozom, Hollós fehérnemű keres-
 kedőnek a Teréz körúton, Sámson [?] Kolozsvárt. Részleteket lehetnél szíves te
 küldeni a fennmaradt pénzből. Nagyon köszönöm Finálnak s a kollégáknak
 közbenjárásukat, fáradozásukat értem. Isten áldja meg őket, titeket, tiszta
 szívből kívánom. Baráti üdvözlés, s boldog új évet kívánok nektek, nektek. Légy
 jó Dédi-nek írni, rég nem kaptam hírt róluk. Bár megkapnád ez írásokat. A gye-
 rekek fényképét még egyszer kérem. Öllelek mindnyájatokat

Dadid

[A rövidített szavakat megpróbáltuk értelemszerűen kiegészíteni.]

III.

Kuncz Aladár 1931 júniusában meghalt. Az élete utolsó évében elkészült remekmű, a *Fekete kolostor* korábbi írásai iránt is érdeklődést keltett. Pár hónappal később Laczkó Géza publikálatlan írásként, a következő sorok kíséretében juttatta el az *Egy márványdarabot* az Erdélyi Helikon folyóirathoz: „Régi papírjaim között Kuncz Aladár leveleit kutatva egy fél cipőtálp mellett három sűrűn teleírt kéziratlapot találtam, amelynek szélein rozsdás lyukak mutatták, hogy cipőtálpba szögezve hozta ki valaki a francia fogságból, a »Fekete kolostor«-ból. Egy novella volt. 1916-ban írhatta Kuncz Aladár Île d'Yeu-n.”¹⁰ Laczkó a szöveget az eredeti kézirat (és nem a pontatlan Nyugat-közlés) alapján bocsátotta az Erdélyi Helikon rendelkezésére. Időközben *talán* tényleg megfeledezett az 1917-es megjelenésről, a „felfedezés” értékét mindenesetre növelte, hogy az Erdélyi Helikon megbecsült szerkesztőjének egy elveszettnek hitt műve került elő.

De a novella igazi történetét – mint láthattuk – Kuncz sem mondta el. Nehezen hihető, hogy 1919-es hazatérte után a Nyugat-közlésről ne szerzett volna tudomást, hiszen éppen Laczkóéknál talált átmeneti otthonra. A *Fekete kolostorban* az író fantáziája számos vonatkozást átalakított: bizonyos szereplők jól azonosíthatóak, másoknak több alaktól kölcsönözte tulajdonságait, de Kuncz olykor nagyobb kompozíciós egységek megformálásakor is a képzeletére hagyatkozott.¹¹ A változtatás Riedl esetében sem ok nélkül való. Riedl tragédiája az 1917–1918-as tél eseményei közé illeszkedik: a rabokon ekkor lesz úrrá a kétségbeesés, az apátia és az örület. Kuncz feltehetőleg ezért tette Riedl hazaindulását 1917 őszére, miközben a rá bízott levél keltezése december 29. – ami az *Egy márványdarab* 1917-es Nyugat-megjelenése miatt csak 1916. december 29. lehet. Kuncz a regényben azt sugallja, hogy a fogságból nincs szabadulás, ezért vághatta el Riedl élete fonalát: „Riedl esete is igazolta, ha valakit a fogságból mint beteget hazaküldtek, annak az otthonból osztályrészül már csak a temető jutott.”¹²



Laczkó Géza fiatalkori fényképe (OSZK Kt. Fond 545., számozatlan)

A fényképeket Dinnyés Attila restaurálta digitális technikával – közreműködését ezúton is köszönjük.

JEGYZETEK

¹ OSZK Kt. Fond 253/804.

² Dadi volt Kuncz beceneve.

³ K: OSZK Kt. Fond 545. (számozatlan) M: Laczkó Géza, *Monsieur Dodi Párizsban és a Fekete kolostorban. Kuncz Aladár levelei és híradásai*, Erdélyi Helikon, 1932/6, 363–368., i. h. 364.; újabban: Laczkó Géza, *Öröklés és hódítás*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 291–301., i. h. 293.

⁴ Kuncz Aladár, *Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból*, Kriterion–OSZK, Kolozsvár–Budapest, 2014, 159.

⁵ K: OSZK Kt. Fond 545. (számozatlan) M: Laczkó, *Monsieur Dodi...*, i. m., 365–367.; újabban: Laczkó, *Öröklés és hódítás*, i. m., 295–298.; Kuncz Aladár, *Levelek (1907–1931)*, szerk. JANCsó Elemérné MÁTHÉ-SZABó Magda, JUHÁSZ András, Kriterion, Bukarest, 1982, 22–24. – A levelet Laczkó naplójába is bemásolta: „...az irodalmat úgyis megette a fene”: *Naplók az első világháború idejéből*, szerk. MOLNÁR Eszter Edina et al., PIM, Budapest, 2015, 441–443.

⁶ *A franciaországi internáltak sorsa*, Pesti Hírlap, 1914. december 28., 8. – Évtizedekkel később Lőrinczi Lászlónak módja nyílt, hogy a La Roche-sur-Yon-i levéltárban betekintszen a *Fekete kolostor* lakóira vonatkozó egykorú iratokba. Így találta meg Feldtánczer Jakab kérelmét, amellyel a francia hadseregbe jelentkezett – feltehető, hogy a testvéreknek ez volt a valódi vezetékneve. Feldtánczer kérelmét – mint általában a hasonló helyzetben lévő magyarokét és osztrákokét – elutasították, mert az internáltak a fronton legtöbbször dezertáltak. (LŐRINCZI László, *Utazás a Fekete kolostorhoz. Irodalomtörténeti riport*, Polis, Kolozsvár, 2011, 121–122.)

⁷ Kuncz, *Fekete kolostor*, i. m., 472–473.

⁸ OSZK Kt. Fond 545. (számozatlan)

⁹ Az aviatikus Dudás Emilnek volt írógépe, alkalmanként Kuncz nyilván ezt használta. A regény szerint végül az írógép – mint Dudás minden értéktárgya, áron alul – a Yeu szigeti adminisztrátor birtokába került.

¹⁰ *Szerkesztői bevezető Kuncz novellájához*, Erdélyi Helikon, 1932/1., 16.

¹¹ Lőrinczi László említett könyvében (30–47.) bizonyította, hogy a regény 14. fejezetében ismertetett szökési kísérlet nem történhetett meg – de a Dudás-féle motor nélküli repülőgép elkészültét is bizvást tekinthetjük az írói fantázia termékének. – Bárczi Géza 1917. január legelejéig Kuncz rabtársa volt, az internálás valós eseményeinek rekonstrukcióját segítő jegyzeteit Jeney Éva dolgozta fel *Marginália a Fekete kolostorhoz* című tanulmányában (Ex Symposion, 90. sz., 2015, 6–13.).

¹² Kuncz, *Fekete kolostor*, i. m., 473.